

A hunok társadalmi szerkezete

Tibor Schäfer

*Untersuchungen zur Gesellschaft des
Hunnenreiches auf kulturanthropologischer
Grundlage*

(Studien zur Geschichtsforschung des
Altertums, 3.) Kovács Verlag,
Hamburg, 1998. 341 old.

Schäfer Tibor munkáját olyan tudományos előzményekre építette, melynek alapjait Reinhard Wenskus rakta le 1961-ben megjelent *Stammesbildung und Verfassung* című monográfiájában. Ez a kora középkor történetírása számára új távlatokat nyitó szemlélet már nem elsősorban egy-egy nép tényleges történelmét, hanem sokkal inkább annak kialakulását, az etnogenezis folyamatának leírását, modellezését tekinti a kutatás tárgyának. Wenskus elképzelései – elsősorban Szűcs Jenő munkásságának köszönhetően – már Magyarországon sem ismeretlenek. Szűcs Jenő volt az, aki először próbálta meg a gentilizmus speciálisan germán fejlődési mintáját a honfoglalást megelőző korok magyarságára alkalmazni. Wenskus szemléletének követői, Herwig Wolfram, Joachim Herrmann, Walter Pohl stb. mellé csatlakozik e kötet szerzője is, aki a nomád hunokkal kapcsolatban használja fel a gentilis modellt.

Schäfer Tibor célja a hun társadalmi és politikai intézmények szerkezetének (*Stammesverfassung*) feltérképezése. Ezt szem előtt tartva – Wenskus eredményei mellett – a kultúrantropológiából ismert, a társadalom változását evolúciós folyamatnak értékelő elképzeléssel közelít a hun társadalom felépítménye felé. Azok, akik a társadalmi változásokat egy, az evolúcióhoz hasonló folyamatnak képzik el, három eltérő fejlődési fázist különböztetnek meg. A differenciálatlan társadalmat (*egalitarian society*) tekintik kiinduló pontnak, melyet az egyszemélyi uralomra (*chiefdom*) épülő berendezkedés, majd az úgynevezett archaikus civilizáció (*archaic civilisation*) követ. Schäfer e három fejlődési fok mentén igyekezett a hun társadalmat

leképező párhuzamokat találni. Ennek során nem elégedett meg a délorosz steppe, illetve az eurázsiai lovasnomád birodalmak nyújtotta lehetőségekkel, hanem más kontinenseken, elsősorban afrikai népek között próbált meg analógiákra lenni.

A szerző munkájának első felében egy részletes tudománytörténeti áttekintésbe ágyazva a hun történet, ha tetszik etnogenezis, olyan sarkpontjaival foglalkozik, mint a hunok eredete, nyelve. Véleménye szerint nem szabad a hiung-nu – hun kapcsolatokat kizárólag a nyelvi és genetikai összefüggésekre korlátozni. A különböző nyelvi és korú írott forrásokban a hunok, illetve a hiung-nuk elnevezéseivel kapcsolatba hozható névalakok azonosítása alapján Schäfer úgy látja, hogy az európai hunok hagyományörző magja, vagyis az a csoport, amely a hun nevet ténylegesen viselte, jelentékeny szerepet játszott az egykori hiung-nu birodalomban. Véleményét az európai hunok ismert önnevezésének és a hiung-nuk elnevezésének azonosítására alapozza. Úgy látja, hogy az áthidalhatatlannak tűnő térbeli távolságokat a nomádok könnyűszerrel legyőzhették, hiszen a hunokat valamilyen később az avarok, majd a kunok követték, Kína határától egészen a Kárpát-medencéig.

A hunok nyelvének kérdésével kapcsolatban Schäfer összefoglalja az eddig felmerült nézeteket, és – minden különösebb indok nélkül – egy közelebről meg nem határozható altaji nyelvre teszi le a voksát. Az altajista Gerhard Doerfer *Zur Sprache der Hunnen* (CAJ 17. [1973]:1-50) címmel egy hosszabb tanulmányt szentelt a kérdésnek. Véleménye szerint a rendelkezésre álló források alapján a hunok nyelvét nem lehet meghatározni.

Schäfer szerint a hun etnogenezis elemeinek, azaz a származásnak és a nyelvnek a meghatározása egyszerűsre a társadalmi szerkezet leírásának a kiindulópontját is jelentheti. A hiung-nu – hun kontinuitás kapcsán, a hiung-nuk kínai forrásokkal igazolható differenciált társadalmát a szerző az Eu-

rópában megjelenő hunok közösségére nézve is feltételezi. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a kiindulópont már önmagában támadható, hiszen amíg a hiungnu – hun kapcsolatok minden kétséget kizáróan nem tisztázódnak, új elképzeléseknek sem szolgáltathatnak alapot. Ezenkívül a hun társadalomra vonatkozó első írott forrás, Ammianus Marcellinus történeti munkája nem tud a hunok közötti társadalmi különbségekről. Schäfer Tibor azonban Ammianus Marcellinus megjegyzéseit a hunok társadalmáról csak történeti toposzoknak tartja.

A kötet szerzőjének véleménye szerint a hunok esetében egy olyan nemzetségi és törzsi keretekre épülő politikai szerveződéssel kell számolni, amelynek párhuzamai már a masszagéták és a szkíták társadalmát is jellemezték. Így mind a két korai nomád néppel, mind a hunokkal kapcsolatban egy olyan törzsekből álló szövetségi rendszerből kell kiindulni, melynek csúcsán egy király, illetve királyi hatalommal rendelkező vezető állt.

A hunok legfőbb vezetőjének hatalma – a megnövekedett számú írott forrásokra támaszkodva – Attila uralkodása alatt már jól vizsgálható. Schäfer szerint Attila nem volt despotikus uralkodó. Hatalmának jellege alapján, melyet nem támogatott valódi adminisztrációs szervezet és szakrális megerősítés, a hun birodalom a társadalmi evolúció második fokára, azaz a *chieftom* fázisba helyezhető.

A hun társadalom rétegei között ott találjuk a törzsi arisztokráciából álló vezetőket, a szabadokat és a rabszolgákat. Mielőtt ezek helyzetével részletesen foglalkozna, Schäfer elvlasztja a birodalom „nem hun”, elsősorban germán és iráni népcit a „valódi hunoktól”, majd röviden ismerteti az előbbiektől társadalmi szerkezetét érintő történeti források információit. Könyvének a rövid részfjezeteiben különös hangsúlyt kap a germánokra jellemző „kíséret” intézményének leírása.

A „valódi hun” társadalmi struktúra abba a differenciált felépítménybe ágyazódik be, melyet a hun vezető réteg mint régi hiungnu örökséget őrzött meg. Láttuk, hogy Attila nem nevezhető despotikus uralkodónak. Hatalmát birodalmának az a törzsi arisztokráciája korlátozta, mely saját felfegyverzett

kíséretére támaszkodott. Ez a kíséret egyszerre jelentette a törzsi arisztokrácia hatalmának bázisát és a hun birodalom katonai potenciáljának döntő részét. A kíséret felépítés, jellege tulajdonképpen a germánok hasonló intézményével azonos.

A hun társadalom e két jelentékeny csoportja, a vezető réteg és a kíséret mellett Schäfer külön szól a rabszolgák rétegéről, akik – szerinte – leginkább a háztartásokban kaptak feladatokat. Ugyanakkor katonai szolgálatok teljesítésével nyitva állt előttük az út, hogy a társadalom ranglétráján feljebb kapaszkodjanak, és a katonai kíséret tagjává váljanak.

Ezen a ponton megkérdőjelezhető a szerző eljárása, mellyel a birodalom népcit hunokra és nem hunokra osztotta. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy a rabszolgák túlnyomó többsége „valódi hun”, azaz annak a tradícióhordozó magnak a tagjai közül való, akik a valamikori hiungnu birodalom vezető szerepet játszottak. Bár ez az ellentmondás csak a rabszolgákkal kapcsolatban tűnik ennyire élesnek, ennek alapján joggal kételkedhetünk egy kizárólag hun kíséret, sőt vezető arisztokrácia feltételezésében is. Elég csak az Attila körül feltűnő számos germán előkelőre gondolni. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi kategóriákat úgy, mint vezető réteg, kíséret és rabszolgák, nem lehet a „soknemzetiségű” hun birodalom egészétől elvlasztani, és kizárólag egy-egy etnikumra feltételezni, illetve ott vizsgálni.

A társadalmi kategóriákat érintő problémák tárgyalását a hun társadalom nő tagjai helyzetének felvázolásával zárja a szerző. Elutasítja a nők teljes kiszolgáltatottságának lehetőségét, és egy olyan munkamegosztási rendszerben gondolkodik, melynek párhuzamai a legtöbb lovasnomád népnél fellelhetők.

A könyv befejező fejezete *A szellemi élet* kérdéseivel foglalkozik. Itt kapott helyet a hunok vallását, írását és a hun társadalom hagyományait érintő tudományos munkák bemutatása és értékelése.

Schäfer Tibor munkája, a csekély számú forrás ellenére, a hun társadalom egészét átfogó rekonstrukciót igyekezett nyújtani úgy, hogy egyszersmind a kora középkor törté-

netével foglalkozó kutatások új szemléletével közelítette meg a problémákat. Kiindulópontjában azonban nem tudta magát elszakítani azoktól a régi hagyományoktól, a hiung-nu rokonság és a hunok nyelvének kérdésétől, melyekre mindeddig a hun kutatás az elméleteit építette. Ebben a kategóriába utalható a könyvet záró etimológiai melléklet is, melyben a legfontosabb „hun” nevek és glosszák etimológiáit érintő javaslatok összefoglalását találjuk, és amely Schäfer Tibor könyvének valódi tartalmától meglehetősen messze áll.

Ugyanakkor a hunok származását és nyelvét érintő, majd ebből kiinduló elképze-

lései nem vesznek el Schäfer könyvének értékeiből, hiszen az elsődleges források kommentárjai és az eddigi szakirodalom teljességre törekvő értékelése mellett olyan széles sávban mozgó párhuzamokra támaszkodott, amelyek segítségével etnikai specifikumoktól független társadalmi jellemzőket sikerült meghatározni. Ha a könyvben előforduló elképzelések a jövő kritikáit nem is minden esetben állják majd ki, e munka gondolatébresztő hatása, előremutató jellege vitathatatlan.

Keller László